

ROMA CIVIL
MONITOR

Izvješće civilnog društva o praćenju provedbe
nacionalnih strategija za integraciju Roma
u Republici Hrvatskoj

*Usredotočenje na strukturne i horizontalne
preduvjete za uspješnu provedbu strategije*

SMS, obrt za savjetovanje i usluge
vl. Siniša-Senad Musić
Zagreb, Mramorni prilaz 5

Funded by the

**Izvješće civilnog društva o praćenju
provedbe Nacionalne strategije za
integraciju Roma u Hrvatskoj**

Usredotočenje na strukturne i horizontalne preuvjete za
uspješnu provedbu strategije

Izvešće je pripremio gospodin Siniša-Senad Musić.

Izvešće je pripremljeno u sklopu pilot-projekta Civilni monitor za Rome „Izgradnja kapaciteta romskog civilnog društva i jačanje njegovog uključivanja u praćenje nacionalnih strategija za integraciju Roma“. Pilot-projekt provodi se za Europsku komisiju, odnosno Glavnu upravu za pravosuđe i potrošače. Koordinira ga Centar za političke studije Srednjoeuropskog sveučilišta (CEU CPS), u partnerstvu s Europskom mrežom lokalnih zajednica Roma (ERGO mreža), Europskim centrom za prava Roma (ERRC), Fundación Secretariado Gitano (FSG) i Fondom za obrazovanje Roma (REF), te se provodi s oko 90 nevladinih organizacija i stručnjaka iz 27 država članica.

Unatoč tomu što je pilot-projekt Civilni monitor za Rome, u okviru kojeg je pripremljen izvještaj, koordiniran od strane CEU-a, izvješće predstavlja konstatacije autora i ne odražava nužno stavove CEU-a. CEU se ne može smatrati odgovornim za bilo kakvu upotrebu informacija sadržanih u njemu.

SADRŽAJ

SADRŽAJ	5
POPIS KRATICA	6
SAZETAK	7
UVOD	9
VLADA I CJELOKUPNI OKVIR POLITIKE	10
Konvencionalno uključivanje Roma preko ministarstava i drugih tijela javne vlasti na nacionalnoj razini	11
Konvencionalno uključivanje Roma kroz lokalne vlasti.....	13
Promicanje osnaživanja i sudjelovanja Roma	14
Pristup civilnog društva financiranju aktivnosti za uključivanje Roma	18
Dostupnost pouzdanih podataka o položaju Roma	19
Politike i mjere suočavanja sa specifičnim potrebama i izazovima Romkinja, djece i mladih	20
ANTI-DISKRIMINACIJA	22
Obrazovna i stambena segregacija	23
Diskriminacijsko ponašanje policije, nedolično ponašanje tužitelja ili sudova	25
Pristup čistoj vodi i sanitarijama	25
SUOČAVANJE S ANTICIGANIZMOM	26
Suzbijanje zločina iz mržnje i govora mržnje protiv Roma, te anticiganska retorika političara, javnih osoba i medija.....	27
PREPORUKE	30
BIBLIOGRAFIJA	32

POPIS KRATICA

AP	Akcijski plan za realizaciju Nacionalne strategije za integraciju Roma
CEO	Hrvatski zavod za zapošljavanje
CoE	Vijeće Europe
ECRI	Europska komisija protiv rasizma i netolerancije
ECtHR	Europski sud za ljudska prava
ERDF	Europski fond za regionalni razvoj
ESF	Europski socijalni fond
LGBT	homoseksualci, biseksualci, transrodne osobe
MP	zastupnik parlamenta
MSE	Ministarstvo znanosti i obrazovanja
NEET	(mladi) nisu zaposleni, ne obrazuju se niti usavršavaju
NGO	nevladina organizacija
NLPA	tijela javne vlasti na nacionalnoj razini
NRCP	Nacionalna kontaktna točka za Rome (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske)
NRIS	Nacionalna strategija za integraciju Roma
OHMR	Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske
WW2	Drugi svjetski rat

SAZETAK

U Hrvatskoj živi 16.975 Roma, što predstavlja 0,40% ukupnog stanovništva, međutim, prema nedavnom projektu prikupljanja podataka, koji je razvijen kao potpora učinkovitoj provedbi Nacionalne strategije, kaže se da u Hrvatskoj živi oko 25.000 do 30.000 Roma. Hrvatska priznaje Rome među 22 nacionalne manjine, čiji je politički, društveni i kulturni razvoj podržan zakonom i posebnim politikama. Ipak, Romi se smatraju najranjivijom etničkom skupinom; dakle, od 2003. godine vlada ima specijalizirane mjere usmjerene na podupiranje socijalne uključenosti Roma, uključujući afirmativnu akciju. Mjere su opisane u Nacionalnoj strategiji za uključivanje Roma i njezinom Akcijskom planu za provedbu, koje su ujedno i dva glavna osnovna dokumenta za uključivanje Roma.

Vlada i cjelokupni okvir politike

Temeljem Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina, Romi su zastupljeni u lokalnim i regionalnim vlastima. Politički utjecaj je vidljiv, ali se ne koristi tako dobro kao što bi mogao te postoji mjesto za poboljšanje kroz osnaživanje i jačanje kapaciteta Roma. Uz povećanu obrazovnu razinu, očekuje se da će Romi imati više kapaciteta za korištenje postojećih mogućnosti i doprinijeti poboljšanju položaja Roma u Hrvatskoj, a pri tomu i poboljšanju cjelokupnog hrvatskog društva.

Političku volju pokazuju sva relevantna ministarstva i tijela javne vlasti na državnoj razini koja preuzimaju vodeću ulogu u provedbi afirmativnih mjera za uključivanje Roma, a planiranje i praćenje tih mjera zajedno rade Romi i relevantni neromski dionici kroz Odbor za praćenje provedbe Nacionalne strategije. Vladin Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, koji djeluje kao Nacionalna kontaktna točka za Rome, osigurava procjenu Nacionalne strategije i preporuke za daljnju provedbu.

Romi aktivno sudjeluju u političkom životu zemlje, ali u isto vrijeme, romsko civilno društvo još je uvijek relativno nemoćno. Snažna povezanost između predstavnika Roma i politike donosi neke koristi politici integracije Roma, ali s druge strane, niska razina formaliziranosti i transparentnosti ove veze ponekad se smatra problematičnom.

Anti-diskriminacija

Romska zajednica je po diskriminaciji najranjivija među svim zajednicama u zemlji i nedostaje učinkovitih antidiskriminacijskih zahvata ili kampanja koje bi bile usmjerene na nejednako postupanje prema Romima. Svaki peti Rom u Hrvatskoj je iskusio diskriminaciju (uglavnom u obrazovanju i pristupu zapošljavanju). Međutim, pristup pravosuđu i pomoći još uvijek je ograničen, uglavnom zbog nedovoljnog prijavljivanja slučajeva diskriminacije uzrokovanim niskim povjerenjem žrtava u institucije. Unatoč tomu, bilo je nekoliko presuda koje su prepoznale pojavu, uključujući presudu Europskog suda za ljudska prava u slučaju segregacije u obrazovanju.

Unatoč nekim postupcima vlade, nakon presuda sudova u predmetima koji se odnose na obrazovnu segregaciju (uključujući jedan slučaj o kojemu je odlučio Europski sud za ljudska prava), romski učenici ostaju nedovoljno zastupljeni u redovnom predškolskom obrazovanju i institucionalnoj segregaciji na predškolskoj i školskoj razini i dalje postoji. Oko 40 posto romskih učenika obrazuje se u takvom okruženju, ali je Nacionalna strategija postavila cilj potpuno eliminirati tu pojavu do 2020. godine.

Više od polovice Roma živi u odvojenim naseljima. Ukidanje stambene segregacije jedan je od ciljeva Nacionalne strategije, ali u stvarnosti vlada nije provela nikakvu mjeru za njeno postizanje. Umjesto toga, postoje ulaganja u poboljšanje uvjeta života u razdvojenim naseljima kroz uključivanje romske manjine u život zajednice. Međutim takva će ulaganja samo očuvati status quo i pridonijeti socijalnoj marginalizaciji. Romi su i dalje meta rasno motiviranog kriminala, ali takvi slučajevi i dalje nisu prijavljeni. Razlog tome je nedostatak povjerenja, kao i nedolično ponašanje policajaca prema Romima.

Suočavanje s anticiganizmom

Koncept i pojam anticiganizma nisu korišteni od strane hrvatskog civilnog društva, tijela javne vlasti ili drugih političkih aktera, usprkos rasprostranjenom rasizmu, predrasudama i negativnim stereotipima o Romima. Ove negativne pojave do sada su se rijetko obrađivale, a većina postojećih inicijativa cilja na Rome, a ne na rasizam u današnjem društvu.

Eskalirajući govor mržnje uglavnom je usmjeren na Rome zajedno sa Srbima, LGBT osobama i izbjeglicama. Fizički napadi na te skupine javljaju se u manjoj mjeri, ali Romi su i dalje meta rasno motiviranog nasilja. Postojeće odredbe Kaznenog zakona o rasističkoj motivaciji kao otežavajuća okolnost rijetko se primjenjuju zbog nedostatka znanja i stručnosti u pravosuđu u prepoznavanju zločina iz mržnje.

S pozitivne strane, vlasti su poboljšale zaštitu od zločina iz mržnje kroz dopune Kaznenog zakona, čime je uvedena nova odredba kojom se kriminalizira nasilno ponašanje na javnim mjestima i stvaranje ili vođenje skupina koje promiču rasizam. Osim kaznene odgovornosti, Hrvatski zakon osigurava kažnjavanje govora mržnje kao prekršaj u okviru građanske odgovornosti.

Civilno društvo pokazuje da mediji imaju sve veću ulogu u širenju govora mržnje. U tiskanim medijima izvještavanje je navodno često negativno i temelji se na stereotipima o manjinama, ciljajući i na Srbe i Rome, a komentari ispod članaka na internetskim portalima prepuni su govora mržnje. Nijedna institucija ili organizacija ne kontrolira sustavno anticiganizam u medijima.

UVOD

Osnovni dokument za uključivanje Roma i poboljšanje položaja romske nacionalne manjine u Hrvatskoj je Nacionalna strategija za uključivanje Roma 2013.-2020. (NRIS). Akcijski plan za provedbu Nacionalne strategije, koji je vrijedio od 2013. do 2015. godine, istekao je i izrađen je nacrt novog plana koji trenutačno čeka odobrenje da bude dostupan za javne rasprave. Prema tome, Hrvatska trenutno nema nikakav "aktivni" akcijski plan za provedbu Strategije.

Nacionalna strategija prošla je procjenu i vlada je prihvatila preporuke iste. Prikupljaju se osnovni podaci za učinkovitu provedbu Strategije te se razvija internetska platforma za izvješćivanje o provedbi Strategije na nacionalnim kontaktnim točkama Roma.

Trenutačno izvješće izrađeno je nakon niza rasprava i uredskih istraživanja. Konzultacije su provedene s romskim i proromskim civilnim društvom te drugim relevantnim institucijama. Mogućnost sudjelovanja dana je širem krugu sudionika od kojih se tražilo da ocijene relevantnost različitih tema / tema, a izvješće se usredotočilo na one koje su sudionici identificirali kao najrelevantnije. Istraživanje je obuhvatilo proučavanje relevantnih dokumenata. Osim toga, organiziran je niz neformalnih kratkih sastanaka s relevantnim pojedincima iz lokalne, regionalne i nacionalne vlade te s nevladinim sektorom. Formalni razgovori provedeni su s predstavnicima nekoliko javnih institucija (Ministarstvo socijalne skrbi i mladih, Nacionalna kontaktna točka Roma, Ministarstvo obrazovanja, Hrvatski zavod za zapošljavanje, Ured pravobraniteljice, Vijeće romske nacionalne manjine), predstavnicima romskih i proromskih organizacija te s devet članova romske zajednice. Isto tako, drugi krug uredskih istraživanja proveden je nakon preporuka dobivenih od strane intervjuiranih sudionika. Kako bi se diskutiralo o početnim nalazima izvješća, organizirane su fokus grupe s 39 članova romske zajednice (organizirane su odvojene skupine s mladim Romima i Romkinjama)

VLADA I CJELOKUPNI OKVIR POLITIKE

Zastupanje interesa Roma u parlamentu

Od 2007. godine u Hrvatskom saboru bira se 151 zastupnik. Među njima, jedan član je izabran da predstavlja glas 12 nacionalnih manjinskih skupina,¹ uključujući Rome. Prvi član Roma koji je izabran u Hrvatskom saboru bio je Nazif Memedi, koji je izabran 2007. godine na razdoblje od četiri godine, a slijedi ga Veljko Kajtazi koji je izabran 2011., 2015. i 2016. godine.

Prema izbornim rezultatima posljednjih godina, uočava se povećan interes među Romima u političkoj sferi, jer se više Roma natječe na političkim pozicijama, a također i više Roma glasuje za predstavnika svoje nacionalne manjine. Razlog tomu može biti to da su Romi danas politički osvješteniji i zainteresiraniji za rješavanje statusa Roma nego ikada prije.

U posljednjih nekoliko godina, vlada je imala vrlo čvrstu većinu u parlamentu i takvu situaciju su uočile mnoge političke stranke i pojedinci. Trenutno je u tijeku diskurs o smanjenju ukupnog broja članova u parlamentu, pri čemu će biti pogođene uglavnom manjinske skupine, budući da će se smanjiti i broj predstavnika nacionalnih manjina. Smatra se nepravilnim da oni zastupnici koji su izabrani na temelju prava manjina imaju mogućnost utjecati i odlučivati o većini u Saboru. Jedan od navedenih argumenata u prilog diskursu je da su predstavnici manjina u parlamentu izabrani s manje glasova u usporedbi s glavnim kandidatima. Mišljenje pravobraniteljice o trenutnom diskursu je da on predstavlja korak natrag za prava manjinskih skupina u Hrvatskoj.² Prema zakonu, svaki građanin, koji je ujedno i dio manjine u Hrvatskoj, može glasovati ili za svog manjinskog kandidata ili za glavne kandidate iz različitih stranaka. To često nije dovoljno obrađeno u političkim raspravama i medijima. Smanjenje prava predstavnika manjina u Saboru najvjerojatnije bi smanjilo utjecaj predstavnika, što bi dovelo do manjeg političkog sudjelovanja i zastupljenosti nacionalnih manjina u Hrvatskoj.

Ako dođe do te promjene, glavne političke stranke morat će osigurati jednaku zastupljenost svih nacionalnih manjina, uključujući i Rome. Trenutno, uglavnom pripadnik manjine u Saboru zagovara prava Roma. Vrlo rijetko su slučajevi kada političari iz glavnih stranaka zagovaraju poboljšanje položaja Roma. Međutim, mnogi političari pokazuju svoju potporu pohađajući različite javne događaje, kao što je komemoracija holokausta.

Do sada su se mnogi zastupnici manjina u parlamentu zalagali za promjene za svoje manjine u Hrvatskoj. Mnoge djelatnosti koje su zagovarane i koje su se doista razvile, pokrenute su od strane članova parlamenta. Jedna od posljednjih promjena, koja pozitivno utječe na civilno društvo, jest da se krovna organizacija romskih udruga u Hrvatskoj financira s 200.000 eura godišnje od strane vlade. Među ostalim promjenama, može se primijetiti:

- 25. svibnja 2012. Hrvatski sabor jednoglasno je podržao inicijativu romskih zastupnika da priznaju i proslave 5. studeni kao Međunarodni dan romskog jezika.
- Svake godine skupina političkih predstavnika sudjeluje u ceremoniji komemoracije za romske žrtve stradalih tijekom Drugog svjetskog rata u Uštici, gdje je postojao logor Jasenovac.
- Jedan od izaslanika premijera također predsjedava Povjerenstvom za praćenje provedbe Nacionalne strategije.
- Središnjoj ceremoniji Svjetskog dana Roma prisustvuju predstavnici predsjednika Hrvatske, vlade, parlamenta, veleposlanika i mnogih drugih dionika političke elite.

Mnoge od tih promjena ne bi se dogodile ili ne bi bile u fokusu političara bez predstavnika manjina u parlamentu.

Romi, kao i druge nacionalne manjine, jednaki su svakom građaninu društva, u smislu da imaju isto pravo za političko sudjelovanje kao i svaki drugi član društva. U nekim slučajevima čak imaju i proširena prava. U nekim područjima gdje broj Roma ili udio Roma u glavnom društvu zadovoljava zahtjeve iz Ustavnog zakona o nacionalnim manjinama, oni imaju pravo na razumnu zastupljenost u lokalnoj i regionalnoj vlasti. Oni također mogu na posebnim manjinskim izborima osnovati Vijeća romske nacionalne manjine ili biti izabrani kao predstavnici romske nacionalne manjine na lokalnoj ili regionalnoj razini.

Na temelju informacija prikupljenih tijekom razgovora s Romima, za potrebe ovog izvješća, kao i na temelju profesionalnog iskustva autora kao promatrača tijekom izbora, može se reći da je romska zajednica često manipulirana i podmićivana za svoje glasove. Postoji nekoliko načina na koje romski i neromski političari kupuju glasove od Roma. Štoviše, ovo je vidljiva praksa u cijeloj zemlji, a situacija je povezana s razinom siromaštva i niskom razinom obrazovanja među Romima.³

Konvencionalno uključivanje Roma preko ministarstava i drugih tijela javne vlasti na nacionalnoj razini

Promicanje integracije Roma u Hrvatskoj započelo je 2003. godine kada je Vlada usvojila prvi strateški dokument - Nacionalni program za Rome⁴ i 2004., kada je Hrvatska pristupila političkoj inicijativi Desetljeće za uključivanje Roma za razdoblje 2005.-2015. Kasnije, 2012. godine, Vlada je usvojila Nacionalnu strategiju za integraciju Roma za razdoblje 2013. - 2020. (NRIS).⁵ NRIS predstavlja osnovni dokument za integraciju Roma i na temelju toga Vlada je izradila Akcijske planove (AP) za razdoblje od 2013. do 2015. godine.⁶ Nakon usvajanja Strategije formirano je Povjerenstvo za praćenje provedbe Nacionalne Strategije za razdoblje 2013.-2020. Članovi Povjerenstva bili su Romi i neromi, koji su također bili predstavnici relevantnih ministarstava i nacionalnih javnih tijela, a tada ga je vodio zamjenik premijera i član Parlamenta koji predstavlja nacionalne manjine kao potpredsjednik. Povjerenstvo je osnovano sa svrhom da se izravno angažira i konzultira s drugim ministarskim i pod-ministarskim tijelima u zemlji.

Ministarstva i državna tijela na nacionalnoj razini (NLPA) imaju zadatak preuzeti vodeću ulogu u provedbi mjera za integraciju Roma. Oni su ovlaštteni izvješćivati Koordinacijskom tijelu Odbora za praćenje provedbe Strategije, odnosno Uredu za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH (OHMR) o napretku i rezultatima. Ministarstva i NLPA članovi su Povjerenstva za praćenje provedbe NRIS-a i kao takvi redovito prisustvuju sastancima koje organizira Povjerenstvo. Takvi sastanci olakšavaju međusektorsku suradnju i pružaju prostor za raspravu o izazovima s kojima se susreću u svom radu.

³ Pogledati: <http://novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Juhas-i-Kajtazi-upozoravaju-na-kupovanje-glasova-manjinaca>; <https://www.vecernji.hr/izbori2016p/kajtazi-optuzuje-bandica-za-kupnju-glasova-vasa-kandidatkinja-putuje-kroz-romska-naselja-i-podobnim-romima-isplacuje-novac-1111299>

⁴ Pogledati: [http://novebojeznaja.hr/UserDocsImages/Dokumenti%20i%20publikacije/Dokumenti%20i%20publikacije%20Referirani%20u%20SOZT-u%20\(popis%201\)/057%20Nacionalni%20program%20za%20Rome%202003.pdf](http://novebojeznaja.hr/UserDocsImages/Dokumenti%20i%20publikacije/Dokumenti%20i%20publikacije%20Referirani%20u%20SOZT-u%20(popis%201)/057%20Nacionalni%20program%20za%20Rome%202003.pdf)

⁵ NRIS dostupna na: <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf>

⁶ AP dostupan na: <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/15012016/Akcijski%20plan%20za%20provedbu%20NSUR%20za%20razdoblje%202013-2015.pdf>

Još jedna velika korist za takve sastanke je da se prikupi mnogo korisnih informacija izravno od članova romske zajednice i drugih kolega koji provode vrijeme među romskim zajednicama.⁷

OHMR, pod kojom se nalazi Nacionalna kontaktna točka za Rome (NRCP), zatražila je vanjsko vrednovanje Strategije i njezinog Akcijskog plana. Vanjsku procjenu obavili su Eben Friedman i Maja Horvat. Nalazi i preporuke vanjske procjene planirani su kao osnova za izradu novog Akcijskog plana za provedbu Nacionalne strategije za razdoblje 2016.-2018. Vanjsko vrednovanje, objavljeno 2015. godine, preporučilo je da se razmotre djelomične revizije Strategije u strateškim područjima „Prostorno planiranje, stanovanje i zaštita okoliša“ i „Uključivanje romske nacionalne manjine u kulturni i društveni život“.⁸ Neki od glavnih nalaza pokazuju da je Akcijski plan za razdoblje 2013. - 2015. bio nezadovoljavajući, a neke od glavnih preporuka bile su korištenje novog pristupa pri izradi novog Akcijskog plana i razvoj definiranih pokazatelja s početnim vrijednostima kako bi se mogao mjeriti učinak aktivnosti dugoročno.

Općenito se može reći da vrednovanje strateških dokumenata nije uobičajena praksa u Hrvatskoj, ali je vanjska procjena Nacionalne strategije prepoznata kao politička volja za poboljšanjem položaja Roma u Hrvatskoj. Unatoč tome, s parlamentarnim izborima 2015. Raspušteno je Povjerenstvo za praćenje provedbe Strategije. Politička situacija u tom razdoblju bila je nestabilna, s obzirom na to da je novoizabrana vlada raspuštena i da su početkom 2016. počeli novi izbori. Tijekom tog razdoblja i zbog niže razine pozornosti političara za integraciju Roma, Strategija nije bila revidirana. Tako nije uspostavljeno Povjerenstvo za praćenje provedbe Strategije u 2016., a ni Akcijski plan za provedbu Strategije nakon 2015. nije razvijen. Ipak, bez novog i važećeg Akcijskog plana za provedbu Strategije, sva ministarstva i NLPA nastavili su provoditi mjere usmjerene na integraciju Roma na temelju Strategije, kao važećim i središnjim dokumentom za integraciju Roma. Svi dionici redovito su podnosili izvješća NRCP-u.

U posljednje tri godine zabilježene su neke pozitivne promjene nakon provedbe Strategije, no u narednom razdoblju vidljivo je više rezultata. Neke od preporuka koje su uključene u vanjsko vrednovanje Strategije i njegov Akcijskog plana su uzete u obzir i poduzeti su praktični koraci u njihovom rješavanju, kao što su:

- Razvijen je i proveden opsežan projekt usmjeren na prikupljanje osnovnih podataka za učinkovitu provedbu Strategije; dugoročno, to će omogućiti mjerenje Akcijskog plana, budući da će se koristiti unaprijed definirani pokazatelji.⁹
- OHMR je razvio internetsku i javnu platformu za izvještavanje o provedbi mjera za integraciju Roma.¹⁰ Platforma još nije aktivna i očekuje se da će izvješćivanje o provedbi mjera za 2018. godinu obaviti svi dionici putem internetske platforme.

Razvoj novog Akcijskog plana za provedbu Strategije pokrenut je 2015. godine, a planirano je da se o njemu javno raspravlja do kraja 2018. godine. Novi Akcijski plan obuhvatit će cjelokupno razdoblje Strategije do kraja 2020. godine.¹¹

⁷ Osobni intervju s predstavnicima Ministarstava znanosti i obrazovanja, Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku.

⁸ *Evaluacijsko izvješće. Procjena hrvatske Nacionalne strategije o integraciji Roma. Travanj 2015. str. 65. Dostupno na: <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Evaluation%20of%20Croatian%20NRIS%20-%20Report%20EN.pdf>*

⁹ Razgovor s predstavnikom OHMR-a.

¹⁰ <https://pravamanjina.gov.hr/vijesti/odrzana-druga-edukacija-za-koristenje-on-line-alata-za-pracenje-provedbe-nacionalne-strategije-za-ukljucivanje-roma/811>

¹¹ Razgovor s predstavnikom OHMR-a.

U 2016. godini, bez Povjerenstva za praćenje provedbe Strategije, proračun kojim upravlja Povjerenstvo i koji se koristi za financiranje romske zajednice nije korišten za početno planirane aktivnosti, a novac je dodijeljen za različite aktivnosti integracije Roma u okviru OHMR-a. Slična situacija se dogodila s drugim proračunom iz kojeg se financiraju umjetničke i kulturne aktivnosti, a kojim upravlja također isti ured.

Mnogi u području socijalnog uključivanja smatraju da područje obrazovanja predstavlja najveći uspjeh u integraciji Roma i provedbi mjera iz Strategije do sada. Međutim, potrebno je uložiti još mnogo napora i još mnogo izazova koje treba prevladati, ali do sada je Ministarstvo znanosti i obrazovanja bilo (MSE) prepoznato kao ministarstvo koje je najviše pridonijelo integraciji Roma. MSE prvo je počelo prikupljati etnički odvojene podatke, a to je promijenilo mjere temeljene na konzultaciji i prijedlozima.

Konvencionalno uključivanje Roma kroz lokalne vlasti

Svaka lokalna i regionalna vlast mora izraditi akcijski plan za uključivanje Roma sve dok postoji značajan broj Roma definiranih Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina:¹² najmanje 200 Roma treba živjeti na području lokalne samouprave, 500 Roma na području regionalne vlasti ili ako Romi predstavljaju najmanje 1,5% od cijele populacije pojedine samouprave, imaju pravo izabrati Vijeće romske nacionalne manjine u određenom lokalnom ili regionalnom području. Međutim, mnogi od tih tijela nisu uspjeli razviti akcijske planove ili su se razvili vrlo kasno. Lokalni akcijski planovi bili su nužni nakon što je uviđeno da provedba Strategije i afirmativnih mjera često dovodi do prepreka na lokalnoj razini. Međutim, lokalni akcijski plan trebao bi se razvijati u skladu s Akcijskim planom Nacionalne strategije koji je istekao 2015. godine, a novi još uvijek nije objavljen i potvrđen od strane vlade. Za dobru provedbu akcijskog plana moraju se na odgovarajući način dodijeliti financijska sredstva, posebno na lokalnoj razini, gdje se to često propušta. Bez financijske potpore i jasnog usmjerenja za svaku mjeru, akcijski plan se tumači samo kao popis želja bez ozbiljne političke volje iza njega.

U Hrvatskoj su lokalne vlasti podijeljene po općinama i gradovima, dok je regionalna vlada priznata kao županija. Općine su često vrlo male i nemaju financijskih i ljudskih kapaciteta za razvoj i provedbu akcijskog plana za uključivanje Roma. Činilo se da je provedba akcijskog plana za uključivanje Roma na lokalnoj razini u 2013. bila učinkovita i djelotvorna, međutim, to se promijenilo zbog postojećih financijskih ograničenja i stajališta velike većine u civilnom društvu i vladi - to nije plan vrijedan razvoja. Takva mala tijela jednostavno nemaju financijska sredstva za provedbu aktivnosti. Gradovi također pripadaju lokalnim vlastima koje imaju slične probleme kao i općine. Veći gradovi kao što su Rijeka, Slavonski Brod i Čakovec imaju financijske i ljudske resurse za razvoj i provedbu akcijskog plana za uključivanje Roma. Međutim, u praksi, vodstvo na programu Roma češće preuzimaju županije (regionalne vlasti) nego gradovi (lokalne vlasti). Županije su one koje preuzimaju vodstvo na regionalnoj razini za integraciju Roma. Postoji sedam županija sa značajnim brojem romske populacije, od kojih samo jedna, Istarska županija, nije izradila akcijski plan za uključivanje Roma.

¹² Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, poglavlje III, članak 24 - uvjeti za izbor vijeća i predstavnika nacionalnih manjina na lokalnoj i regionalnoj razini. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/295/Ustavni-zakon-o-pravima-nacionalnih-manjina>

Primjeri dobrih praksa, u smislu integriranih inicijativa i politika, mogu se naći u lokalnim i regionalnim vlastima, a one su osnovane aktivnosti iz vlastitih proračuna:

- Grad Zagreb, koji ima status županije, izravno stipendira romske učenike i studente u srednjem i visokom obrazovanju. Iznos stipendija je nešto viši u odnosu na iznos koji se osigurava na nacionalnoj razini, a to je zbog plana djelovanja u Zagrebu i njegovog proračuna.
- Međimurska županija pokriva prijevoz od romskog naselja do ustanova koje pružaju usluge predškolskog odgoja. Oni također izdvajaju novac za potrebe romskih učenika, poput prijenosnih računala ili druge opreme potrebne za obrazovanje.
- Grad Kutina pokriva dodatne troškove prijevoza romske djece u različitim osnovnim školama kako bi se izbjegla segregacija u osnovnoj školi koja je najbliža romskom naselju.

U mnogim manjim zajednicama Romi mogu koristiti afirmativne mjere koje su odobrene na temelju nacionalnog zakonodavstva. Vlade malih lokaliteta ne pružaju nikakve dodatne mjere koje bi mogle dovesti do poboljšanja položaja Roma u njihovom mjestu. Neke vlade u malim lokalnim zajednicama prijavljuju se na različite projekte ili traže razne donore kako bi financirale aktivnosti koje se bave potrebama Roma u njihovom mjestu. "Sav novac koji dobijemo za romsku zajednicu dat ćemo romskoj zajednici" obično spominju nadređeni. Također treba dodati da čak i kada se lokalne i regionalne vlasti spominju kao sudionici ili dionici u provedbi nekih mjera iz Akcijskog plana za provedbu Nacionalne strategije, ne postoje financijska sredstva namijenjena potpori njihovom radu.

Mnoge manje lokalne vlasti financiraju romsko civilno društvo kroz neke male projekte koji su raspodijeljeni civilnom društvu i pokrivaju neke troškove za Vijeće romskih nacionalnih manjina.

Romi su izabrani kao predstavnici u glavnim vijećima općina, gradova i županija. U 2017. bilo je jedanaest Roma koji su izabrani u tim vijećima. Devet ih je bilo u općinskim vijećima, jedno u gradskom vijeću i jedno u županijskom vijeću. Tri su izabrana za nezavisne kandidate, dok su drugi kandidati na listama glavnih političkih stranaka.¹³ Političko sudjelovanje Roma povećava fokus na romske politike i integriranje romskih politika na lokalnoj razini. Romska nacionalna manjina ima 29 vijeća romske nacionalne manjine i devet predstavnika Roma na lokalnoj i regionalnoj razini. Glavna odgovornost vijeća je savjetovanje lokalne samouprave o romskoj nacionalnoj manjini.

Promicanje osnaživanja i sudjelovanja Roma

Kao što je već rečeno, Hrvatski zakon dopušta ravnopravnu zastupljenost svih nacionalnih manjina u političkoj sferi, pa je općenito tako sudjelovanje Roma veće nego ikad. Međutim, tek treba shvatiti njegov doprinos u praksi na lokalnoj i regionalnoj razini.

Romi koji su izabrani u glavna vijeća često nemaju političko iskustvo za zagovaranje Roma. Postoje neki slučajevi u kojima Romi drže vrlo visoke položaje u lokalnoj upravi, ali još uvijek su nemoćni. Neki Romi, koji su dio glavnih lokalnih / regionalnih vijeća, čak su Uredu pravobraniteljice izvijestili o svojoj zabrinutosti.¹⁴

¹³ Podaci dobiveni NRCP-om (NRCP su dobili podatke od strane Ministarstva uprave i Državnog izbornog povjerenstva).

¹⁴ Informacije koje je dostavio predstavnik Ureda pravobraniteljice.

Neke od prijavljenih pritužbi bile su o tome da Romi nisu dobili ured u samoupravnoj ustanovi, da nisu konzultirani i da nemaju opremu za obavljanje posla. Općenito govoreći, Romi u Hrvatskoj imaju nizak stupanj obrazovanja koji odjekuje među članovima vijeća romske nacionalne manjine. Mnogi članovi mogu imati samo osnovno obrazovanje i u određenim situacijama nisu u potpunosti ni svjesni svojih prava.

Sveukupno, samo 4 posto članova vijeća nacionalnih manjina ima nizak stupanj obrazovanja, dok taj postotak među članovima vijeća romske nacionalne manjine doseže 47 posto.¹⁵ U mnogim lokalnim i regionalnim vlastima, Romi nisu pozvani na glavne sjednice vijeća.¹⁶ OHMR je organizirao nekoliko obuka za članove manjinskog vijeća, ali učinak tek treba biti vidljiv.

Kada se razvijaju politike za integraciju Roma, pozivaju se Romi. Međutim, stvarnost je takva da su oni koji sudjeluju obično isti ljudi, članovi Vijeća romske nacionalne manjine i nekolicina članova civilnog društva. Sudjelovanje Roma temelji se na savjetovanju s Romima. Kada se počeo razvijati novi Akcijski plan za provedbu Nacionalne strategije, Romi su konzultirani, ali kada je raspisan otvoreni poziv da se regrutira netko tko će voditi proces razvoja Akcijskog plana, nitko iz romske zajednice nije podnio zahtjev za posao.

Mnoge glavne udruge usmjerene na umjetnost, kulturu, mlade, ljudska prava i sl. otvorene su za sudjelovanje Roma i traže pouzdanog partnera od strane Roma. Mreža mladih Hrvatske, Inicijativa mladih za ljudska prava, udruga Arterarij samo su neke od glavnih udruga koje traže pripadnike romske zajednice, a ne mogu naći nekoga. Neke od njih imale su neke pripadnike romske zajednice, ali nisu bili aktivni. Romske udruge nisu razvijene i često ovise o jednom ili dvoje Roma.

Najveća prepreka kvalitetnom sudjelovanju je opet vrlo niska razina obrazovanja među romskom zajednicom. Čak i iako Nacionalna strategija ima za cilj socijalno i kulturno integriranje romske zajednice, Romi ne mogu ostvariti kvalitetno sudjelovanje. Postoji samo nekoliko pozitivnih primjera sudjelovanja. Neke romske i romske udruge uspijevaju se profilirati u društvu i često ih kontaktiraju različiti dionici u svom djelokrugu rada. Međutim, taj broj Roma i romskih udruga još uvijek nije dovoljno velik da bi te romske udruge i pojedinci mogli ispuniti sve zahtjeve društva i popuniti sva mjesta namijenjena Romima.

Nekoliko primjera za ilustraciju građanskog i društvenog sudjelovanja Roma u društvu:

- Romi su članovi Odbora za ljudska prava koji je savjetodavno tijelo Ureda pravobraniteljice;
- Romsko Kulturno-umjetničko društvo Darda djeluje i nastupa na glavnim kulturnim skupovima u Hrvatskoj i inozemstvu;
- Na lokalnoj razini, Romi obično sudjeluju u roditeljskim vijećima u školama, religijskim ustanovama ili u nogometnim klubovima.

S druge strane, na temelju informacija koje su prikupili autori ovog izvješća, Romi nemaju predstavništva ili ne sudjeluju u:¹⁷

¹⁵ *Potpora vijećima nacionalnih manjina – IZBOR IZ REZULTATA ISTRAŽIVANJA*, Nenad Karajić – nije dostupno na internetu.

¹⁶ Informacije pružane od strane članova Vijeća romske nacionalne manjine.

¹⁷ Informacije prikupljene putem konzultacija s romskom udrugom i 65 osoba iz romske zajednice.

- nacionalna krovna udruga mladih Mreža mladih Hrvatske: romska udruga Luna bila je članica, ali ova NVO, kao i većina romskih udruga, bila je utemeljena samo na jednoj osobi koja je sudjelovala u mnogim drugim društvenim aktivnostima; Ipak, Romi su etnička skupina s najvećim udjelom mladih ljudi u Hrvatskoj, ali budući da nisu zastupljeni u nacionalnoj omladinskoj udruzi mladih, njihove posebne potrebe ne zagovaraju krovne organizacije
- Vodeći pokreti za ženska prava, unatoč Romkinjama, često pate od posljedica dvostruke diskriminacije, ali unatoč tomu jedna od najaktivnijih romskih udruga je romska ženska udruga „Bolja budućnost“ koju vodi Ramiza Memedi (supruga bivšeg člana parlamenta)
- Nedostatak sudjelovanja u drugim sportskim aktivnostima, osim nogometa, jest vidljiva.
- Romska djeca posebno u odvojenim naseljima vrlo rijetko sudjeluju u umjetničkim, kulturnim i sportskim klubovima, školama za strane jezike, informatičkim i igračim klubovima.

Sudjelovanje i kvalitetno sudjelovanje Roma duboko je povezano s osnaživanjem romske zajednice. Stoga romska zajednica mora biti osnažena za kvalitetno sudjelovanje.

NRCP svake godine organizira seminar za mlade Rome kako bi ih osnažili za sudjelovanje, uglavnom u aktivnostima civilnog društva. Prvi seminari bili su organizirani za mlade koji pripadaju različitim nacionalnim manjinama s ciljem povećanja koordinacije između mladih iz različitih nacionalnih manjina, uspostavljanja platforme za umrežavanje i dijeljenja dobrih navika. Posljednjih godina fokus i pristup su se promijenili, a seminari su organizirani samo za pripadnike romske nacionalne manjine s ciljem da ih osnaže za sudjelovanje. Pokazalo se da ovaj pristup nije tako djelotvoran kao što su se dionici nadali. Ovo su neki od izazova s kojima su se suočili:

- Doprijeti u romskoj zajednici bio je izazov i nastavlja biti, ali se većina napora ulaže u dovoljan broj romskih sudionika,
- Postoji nedostatak podrške od strane institucija koje bi mogle distribuirati informacije među mladim Romima,
- Čini se da romski vođe, koji su često stariji ljudi, nisu zainteresirani za takve seminare,
- Godišnje seminare pohađaju gotovo isti pojedinci
- Mladi Romi često moraju biti ohrabreni da se prijave za seminar, a udruženja u mjestima nisu uvijek spremna pružiti ovu vrstu podrške,
- Mnogi mladi Romi smatraju da nemaju znanja potrebna za pohađanje seminara,
- Neki mladi Romi nisu zainteresirani za teme seminara, a neki vide ovu priliku kao "izlet" bez pravog interesa za seminar.

Kako bi se prevladale ove prepreke, OHMR s drugim uključenim dionicima, kao što su Odjel za mlade Vijeća Europe (CoE) i neformalna Inicijativa mladih Roma, planira donijeti ovakve seminare / radionice na lokalnoj razini od 2019. godine. Na taj način sudionici bi bili spremni prisustvovati radionicama / seminarima na nacionalnoj razini. Očekuje se da će se mnogi od navedenih izazova riješiti na ovaj način jer bi se ciljano pristupilo primjeni u aktivnostima na terenu i zapošljavanju.

Različite romske i proromske udruge organizirale su seminare / radionice za osnaživanje Roma kroz projekte, ali su rezultati uglavnom bili isti. Odjel za mlade iz Vijeća Europe također je primijetio potrebu osnaživanja mladih Roma i organizirao seminare s ciljem povećanja sudjelovanja mladih Roma. Seminari su organizirani u suradnji s Udrugom Roma 2017. godine, a 2018. zajednički su ih organizirali Vijeće Europe i NRCP.

Mišljenje romskih zastupnika, nekih romskih udruga i nekih starijih Roma koji su u prošlosti pohađali ovakve seminare jest da je organizirano dovoljno seminara i radionica, te da oni, nažalost, ne izazivaju pozitivan utjecaj, a time ni rezultate među romskim zajednicama. S druge strane, postoje izjave mnogih mladih Roma koji nikada nisu pohađali seminare jer nisu znali za njih. Čini se da su mladi Romi zainteresirani i voljni sudjelovati na seminarima, ali na onima s temom koja ih zanima.¹⁸

Jamstva za učinkovitost programa s najvećim proračunima

Hrvatska vlada ima inicijative usmjerene na Rome koje se financiraju iz državnog proračuna, a također se financiraju iz europskih fondova kao što su Europski socijalni fond (ESF) i Europski fond za regionalni razvoj (ERDF). Romske udruge imaju pravo podnijeti zahtjev za sve natječe, ali postoje i ciljani natječaj za Rome. Primjerice, romska udruga može prijaviti svoje prijedloge projekata na natječe u kulturi, ali u isto vrijeme, oni se mogu prijaviti i na natječe za kulturu Roma koji su namijenjeni samo romskim udrugama.

Općina Darda, smještena u jednom od najsiromašnijih područja u istočnom dijelu Hrvatske, osvojila je projekt financiran iz ERDF-a¹⁹ s više od 9,3 milijuna eura. Posljednjih godina ovo je najveći projekt financiran u Hrvatskoj vezan za Rome. Međutim, samo će dio financijskih sredstava biti izravno uloženi u romsku zajednicu:²⁰ 87 kuća (svaka s dva neovisna stana) bit će izgrađeno za romsku zajednicu za oko 3,6 milijuna eura, a oko 471.000 eura bit će uloženo u Romski kulturni centar. Preostali dio sredstava bit će uloženi u revitalizaciju općine iz koje će svi članovi lokalnog društva imati koristi. Neke druge planirane investicije odnose se na izgradnju novog dijela dječjeg vrtića „Radost“ i uspostavljanje usluga za starije osobe. Također, određeni iznos sredstava bit će raspodijeljen putem otvorenog natječaja nevladinog sektora. U općini Darda postoji nekoliko aktivnih romskih udruga koje očekuju financiranje svojih programa i kroz ovaj projekt.

Na početku projekta održane su brojne rasprave i debate, posebno u vezi s ulaganjima u kuće za romsku zajednicu. Mnoge romske udruge, romski i proromski aktivisti vidjeli su tu ideju kao oblik segregacije.

To je bila i prilika da se osigura suzbijanje segregacije romskog naselja u općini Darda. Međutim, izvornu ideju o izgradnji kuća za Rome u romskom naselju podržali su Romi na lokalnoj razini, a kuće će se graditi na tom odvojenom mjestu tijekom 2019. godine.

¹⁸ Informacije dobivene od strane mladih Roma iz Međimuške, Sisačko-moslavačke, Primorsko-goranske, Brodsko-posavske županije i Grad Zagreba.

¹⁹ Kriteriji: pogođeni ratom u bivšoj Jugoslaviji, socijalno lišeni gradovi koji su bili pogođeni ratom u Hrvatskoj su: Benkovac, Beli Manastir (uključujući općinu Darda), Vukovar, Knin i Petrinja te romska nacionalna manjina

²⁰ Slavonia TV. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=mThuNz0ptDY>

U 2016. godini Ministarstvo znanosti i obrazovanja (MZO) potrošilo je gotovo 1,5 milijuna eura na mjerama za Rome, i to približno istom iznosu.²¹ Čini se da je u posljednjih nekoliko godina Ministarstvo mijenjalo pristupe u smislu pronalaženja najboljeg načina kako smanjiti jaz u obrazovnom ishodu između Roma i ostalih.²² U 2018. godini, mjera za sekundarnu stipendiju za Rome promijenila se u odnosu na prethodne godine. Ministarstvo ponovno dodjeljuje stipendije romskim učenicima koji ponavljaju nastavu u srednjem obrazovanju, s obzirom da je za to vrijeme potpora bila zaustavljena, a osigurani iznos je 3.000 kuna što iznosi oko 400 eura godišnje. Kontinuirani romski učenici u srednjem obrazovanju primaju 5.000 kuna što je oko 666 eura godišnje.

Jedan od najrelevantnijih projekata koji je nedavno proveden jest prikupljanje osnovnih podataka o Romima za učinkovitu provedbu Nacionalne strategije. Ovaj projekt je proveden na temelju potrebe i preporuka iz vrednovanja Nacionalne strategije i njezina Akcijskog plana za provedbu Nacionalne strategije za razdoblje 2013.-2015.

Projekt provode Ecorys Hrvatska i Centar za mirovne studije, a financirali su ga OHMR i Europska unija, u okviru projekta „Prikupljanje i praćenje osnovnih podataka za učinkovitu provedbu Nacionalne strategije uključivanja Roma“. Vrijednost projekta je 679.278 EUR.

Pristup civilnog društva financiranju aktivnosti za uključivanje Roma

Procjena je da u Hrvatskoj ima oko 200 romskih udruga.²³ Gledajući ukupan broj Roma u Hrvatskoj, ovo je prilično velik broj. Također se procjenjuje da su samo udruge aktivne i rade u skladu sa zakonom.²⁴

Romske udruge financiraju se kroz manje lokalne projekte i od strane lokalne samouprave, odakle se dodjeljuju sredstva za osnovni rad. Međutim, financiranje romskog civilnog društva je ograničeno zbog nedostatka sposobnosti romskih nevladinih organizacija.

Vijeće za nacionalne manjine također financira projekte za nacionalne manjine. U 2017. godini, za financiranje projekata sedam romskih udruga korišteno je oko 62.400 eura. Krovna romska udruga Savez Roma "Kali Sara" dobila je za svoje projekte više od 35.000 eura, što predstavlja više od 57 posto od ukupnog iznosa raspodijeljenog za romske projekte u 2017. godini.

Romske udruge također mogu pristupiti EU fondovima, ali zbog ograničenog nedostatka sposobnosti postoji samo nekoliko njih koji su spremni, a time i ispunjavaju uvjete za prijavu, pa su romske udruge češće partneri na EU projektima. Čak i kada romske udruge imaju partnersku ulogu, vrlo rijetko su uključene u razvoj i provedbu projekta, a češće se koriste kao izvor informacija i dodaju projektnom timu kao potreban partner.

Potrebno je osnažiti romsko civilno društvo, što je i učinjeno prije, a neke romske udruge uspjele su se izdignuti iznad drugih, ali ukupni broj udruga u Hrvatskoj još uvijek je premali. Čak i kada takva udruženja uspiju prikupiti sredstva, još uvijek ovise o jednoj osobi. To znači da samo jedna osoba ima znanje da upravlja udrugom, da ne postoji prijenos znanja i da udruga ne predstavlja stavove svojih članova, već stav jedne osobe.

²¹ Službene informacije dobivene od strane Ministarstva znanosti i obrazovanja.

²² Informacije dobivene od strane intervjuiranog predstavnika Ministarstva znanosti i obrazovanja.

²³ Udruga Roma označava to da je izraz "Romi" u imenu udruge.

²⁴ Izjava na temelju razgovora s romskim i neromskim dionicima.

Krovna udruga nacionalnih manjina financira se iz državnog proračuna. Ove udruge formalno ili neformalno vode predstavnici manjina u Hrvatskom saboru. Nekadašnje krovno udruženje romske nacionalne manjine u Hrvatskoj Romsko nacionalno vijeće dobivalo je oko 200.000 eura godišnje za svoj rad. U to vrijeme predsjednik Romskog nacionalnog vijeća bio je zastupnik Roma. Trenutno je Savez Roma „Kali Sara“ krovna udruga Roma u Hrvatskoj, a 2017. godine ova udruga je iz državnog proračuna dobila 374.533 eura. Romski zastupnik bivši je predsjednik ove udruge.

Romske nevladine organizacije vrlo rijetko zauzimaju vodeće pozicije u projektima, ali čak i kada ostvare takav cilj, zbog nedostatka održivosti projekta, one zaustavljaju aktivnosti nakon završetka projekta. Glavni problem je što Romi nemaju sposobnost podnošenja zahtjeva za različite izvore financiranja. Samo mali broj njih uspijeva održati stabilno financiranje projekta, ali u takvim slučajevima projekti se redovito financiraju iz lokalnog, regionalnog ili državnog proračuna.

Romske udruge koje vode projekte podrške romskoj djeci u predškolskom ili osnovnom obrazovanju uspijevaju takve projekte sačuvati do dvije godine, a nakon toga ne pronalaze druge izvore financiranja svojih aktivnosti.

Dostupnost pouzdanih podataka o položaju Roma

Da bi bila prepoznata kao pripadnica nacionalne manjine u Hrvatskoj, svaka osoba mora ispuniti dva zahtjeva. Jedan je da ima hrvatsko državljanstvo, a drugi da bude službeno registriran kao nacionalna manjina. Dakle, Romi u Hrvatskoj moraju biti službeno proglašeni Romima kako bi bili priznati kao nacionalna manjina. Postoje dvije službene vrste Roma u Hrvatskoj: jedna temeljena na popisu birača koji su službeno registrirani kao pripadnici nacionalne manjine, a druga temeljena na etničkoj samoidentifikaciji u popisu stanovništva.

Popis birača je popis koji uključuje svaku osobu koja ima 18 ili više godina i koja je proglašena Romom. Osoba mora imati dokaz da je proglašena Romom kako bi se koristila pozitivnim mjerama; taj se dokaz daje podnošenjem tiskanog obrasca od popisa birača gdje se jasno vidi da je ta osoba proglašena Romom.

Popis također omogućava svakoj osobi da se identificira tijekom intervjua. Državni zavod za statistiku objavljuje podatke o nacionalnim manjinama u Hrvatskoj. Iz ovih podataka može se vidjeti koliko Roma živi u Hrvatskoj, po županijama, spol, dob, itd.

Svako ministarstvo i bilo koja druga javna institucija prikupljaju podatke koji su etnički razvrstani i koji se prikupljaju na različite načine. U nekim slučajevima, gdje Romi koriste uobičajene mjere, budući da se radi o socijalnoj skrbi, sustav omogućuje Romima da se sami identificiraju. Drugi koriste kombinirani sustav. Primjerice, Ministarstvo znanosti i obrazovanja traži dokaz da je netko Rom ako planira koristiti afirmativne mjere za romsku nacionalnu manjinu. No, kada prikupljaju informacije o Romima u osnovnom obrazovanju, koji ne koriste nikakve afirmativne mjere, one kombiniraju različite pristupe. Neke škole koriste pristup samoidentifikacije, dok neke škole odlučuju da je riječ o Romima ako je njihova adresa u romskom naselju ili im je materinji jezik jedan od dva jezika koja romska nacionalna manjina koristi u Hrvatskoj.

Politike i mjere suočavanja sa specifičnim potrebama i izazovima Romkinja, djece i mladih

Romkinje, djeca i mladi su pogođeni cjelokupnom situacijom Roma u Hrvatskoj. Siromaštvo, socijalna isključenost, nezaposlenost, loši stambeni uvjeti neka su od glavnih razmatranja koja utječu na romsku zajednicu, posebno na ranjive skupine u njoj, kao što su žene, djeca i mladi.

Najveći napredak i korist za romsku djecu zabilježeni su u području obrazovanja. Brzo povećan broj romske djece uključene u predškolsko i osnovnoškolsko obrazovanje ohrabrujući je pokazatelj. U školskoj godini 2002./2003. bilo je 200 Roma u srednjoškolskom obrazovanju i oko 1.500 Roma u osnovnoškolskom obrazovanju.²⁵ U školskoj godini 2017./2018. taj se broj naglo povećao – u srednjoškolskom obrazovanju bilo je 805 Roma, a u osnovnoškolskom obrazovanju 5.134 Roma.²⁶

U drugim područjima, kao što su socijalna skrb, zdravstvo, stanovanje, okoliš, usvajanje djece i problemi s kojima se suočavaju romska djeca namijenjeni su rješavanju putem integriranih mjera, koje često ne rješavaju situaciju romske djece.

Istraživanja pokazuju da većina romske djece koja žive u siromaštvu obično ima ograničeniji angažman u izvannastavnim aktivnostima u usporedbi s neromskim učenicima, odnosno općenito romska djeca imaju slabiji uspjeh od neromske djece u obrazovanju.²⁷

Godišnje, od ukupnog broja učenika prvog razreda, oko 10 posto romske djece ponavlja razred.²⁸ Slična je situacija i kod petog i sedmog razreda u osnovnoškolskom obrazovanju. Romska djeca su pretjerano zastupljena u posebnim školama i individualnim programima.

Općenito, romska djeca suočavaju se s ograničenim pristupom električnoj energiji, vodi i socijalnim uslugama. Stambeno okruženje u kojem žive romska djeca nije prijateljski nastrojeno prema njima. 63 posto romske djece umrlo je kod kuće u usporedbi s 5 posto djece koja nisu Romi.²⁹

Područje zdravstva u Nacionalnoj strategiji uglavnom se temelji na stopi zdravstvenog osiguranja i cijepljenja. Očekivano trajanje životnog vijeka među romskom zajednicom značajno su niža nego u uobičajenoj zajednici. Samo 1,4 posto Roma živi više od 65 godina u suradnji s uobičajenom zajednicom gdje je taj postotak veći od 16. Romska djeca i njihove potrebe nisu dovoljno obrađene u Nacionalnoj strategiji.

²⁵ <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/ostvarivanje-prava-romske-nacionalne-manjine/nacionalni-program-za-rome/odgoj-i-obrazovanje/391>

²⁶ Podaci dobiveni od strane Ministarstva znanosti i obrazovanja.

²⁷ *Socijalna integracija romske djece. Izvješće RECI + za Hrvatsku. Dostupno na: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/RECI_Croatia-report_CRO-final-WEB.pdf. Svakodnevni život Roma u Hrvatskoj: prepreke i prilike za promjene. Dostupno na: <https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/undp-hr-roma-everyday-2015.pdf>*

²⁸ Službeni podaci Ministarstva znanosti i obrazovanja.

²⁹ *Socijalna uključenost romske djece. Izvješće RECI + za Hrvatsku. Str. 38. Dostupno na: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/RECI_Croatia-report_CRO-final-WEB.pdf*

Potrebe mladih Roma mogle bi se riješiti kroz politike usmjerene na Rome i kroz politike usmjerene na mlade. Iako se čini da oni imaju izbora za rješavanje svojih potreba, u praksi niti jedna od tih politika ne rješava njihove potrebe. Mladi Romi iz Hrvatske također tvrde da njihov glas nije dovoljno prepoznat. Često su grupirani u dobnom rasponu od 16 do 30 godina, a mnogi od njih imaju obitelji u ranoj dobi, dok druge ne. Ta razlika među skupinama vodi do toga da mladi Romi istih godina imaju potpuno različite potrebe. Nacionalna strategija ne odgovara na probleme i različitosti među mladim Romima. Romkinje su u nešto drugačijoj situaciji. Njihova dvostruka ili čak trostruka situacija je prepoznata i njihov neudoban položaj u usporedbi s muškarcima poznat je i viđen od strane dionika.

Podaci o spolu dostupni su, a podaci se prikupljaju i izvještavaju. Romkinje se spominju u Nacionalnoj strategiji te su predviđene neke posebne mjere.

Romkinje i mladi trebaju stalno biti osnaženi, ali izazovna stvarnost je takva da mnogi od njih ne sudjeluju u obukama i to zato što ne dobivaju često informacije. Primjerice, seminar za Romkinje o političkom sudjelovanju održan je u studenom 2018. u Hrvatskoj. Seminar je trebalo osnovati Vijeće Europe, a provoditi ga lokalni partner Karolina Leaković iz Socijaldemokratske stranke. Seminar je otkazan zbog činjenice da Romkinje koje su politički aktivne nisu htjele sudjelovati na seminaru na kojem je jedan od predavača bila Romkinja iz Hrvatskog sabora čiji rad ne podržavaju. Prepreke s kojima se Romkinje suočavaju mogu se ilustrirati sljedećim citatima prikupljenim od žena:

"Pozvana sam na seminar, ali ne znam što je to."

"Gdje trebam ostaviti svoju djecu tijekom sastanka?"

"Moj suprug ne želi ostati sam s djecom i dopustiti mi da idem sama."

"Ne zanima me politika."

"Bojim se da ću se osramotiti i putovati bez novca."³⁰

³⁰ Izjave Romkinja tijekom fokus grupe i druge korespondencije s njima.

ANTI-DISKRIMINACIJA

Provedba Direktive o rasnoj jednakosti

Istraživanje o stavovima i razini svijesti o oblicima diskriminacije koje je objavio Ured pravobraniteljice za 2017. otkrilo je da je jedan od pet osoba u Hrvatskoj diskriminiran u posljednjih pet godina, najčešće u području zapošljavanja i zdravstvene zaštite; 68 posto ispitanika ne poduzima ništa, jer vjeruju da bi to u najboljem slučaju bilo bez razlike, ali bi moglo pogoršati njihov položaj.³¹ Izvješće je utvrdilo da, iako je velik broj ispitanika odbacio predrasudske stavove, i dalje postoje anti-romski osjećaji. Prema istraživanju FRA EU-Midisa II, dvostruko više Roma (50 posto) u Hrvatskoj doživjelo je diskriminaciju u posljednjih pet godina; 37% ispitanika Roma suočava se s diskriminacijom u područjima svakodnevnog života, kao što su traženje posla, na poslu, obrazovanje (bilo da se radi o učeniku ili roditelju), zdravstvu, stanovanju i drugim javnim ili privatnim uslugama.³²

Prilikom predstavljanja rezultata hrvatske ankete za 2017., pučka pravobraniteljica Lora Vidović govorila je o potrebi "borbe protiv neprijavlivanja diskriminacije" kako bi se ojačalo "povjerenje građana u institucije, prije svega u policiju i pravosuđe". Prema istraživanju EU-Midisa, samo 18 posto Roma koji su doživjeli diskriminaciju podnijeli su pritužbu; što se tiče osvješćivanja prava i gdje se može obratiti za pomoć, samo 22% ispitanih Roma znalo je za organizacije koje pružaju podršku ili savjete ljudima koji su iskusili diskriminaciju.

Romi se konstantno susreću s diskriminiranosti, praćenjem i kontrolom u trgovinama, policijskim zaustavljanjima i pretresanjima, te zabranjenim ulazima u klubove i barove. Uvredljivi anti-romski grafiti i negativni stereotipi o Romima kao prosjacima, zločincima i zlostavljačima doprinose javnom neprijateljskom okruženju. Najčešće se ne prijavljuju slučajevi diskriminacije Romkinja.

Jedan klasičan primjer neizravne diskriminacije iz izvješća pravobraniteljice za 2017. uključuje policajce koji su zaustavljali automobile kojima su upravljali Romi, a zatim prosljeđivali informacije organima socijalne skrbi koji su odmah potom smanjili sve socijalne naknade koje su obitelji istih primale. Obiteljima kojima je pružena naknada zabranjeno je posjedovanje automobila ili korištenje automobila u vlasništvu poduzeća ili drugih osoba. Međutim, zakon je bio nejasan, kao i odredbe koje se odnose na one koji žive u izoliranim područjima više od dva kilometra od javnog prijevoza. Nedostatak jasnoće i različite prakse u različitim lokalitetima pridonijeli su konfuziji, a policijski incidenti potaknuli su razmatranja na razini ministarstva da razjasne izuzeća u vezi s prostornom izolacijom i vlasništvom automobila.

U najnovijem izvješću Europske komisije protiv rasizma i netolerancije u Hrvatskoj zabilježen je porast rasističkog i netolerantnog govora mržnje u javnom diskursu, regionalnih medija i na internetu, gdje su Srbi, LGBT osobe i Romi glavne mete.³³ ECRI je primijetila da se odredbe o rasističkoj motivaciji kao otežavajućoj okolnosti također rijetko primjenjuju zbog nedostatka znanja i stručnosti u pravosuđu u prepoznavanju zločina iz mržnje.

³¹ Equinet, Hrvatska: Svaka peta osoba je diskriminirana, prevladavaju stereotipi o Romima. 17. rujna 2017. Dostupno na: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/ne-mozete-na-praksu-jer-ste-ciganke-20120418>

³² Agencija za temeljna prava EU, Drugo istraživanje Europske unije o manjinama i diskriminaciji (EU-MIDIS II) Romi - Odabrani nalazi. Studeni 2016. Dostupno na adresi: <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>

³³ ECRI Izvještaj o Hrvatskoj (peti ciklus praćenja), usvojen 21. ožujka 2018. Dostupno na: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-croatia/16808b57be>

Rasprostranjenost diskriminacije u mnogim područjima svakodnevnog života ogleda se u ekstremnoj marginalizaciji Roma u Hrvatskoj gdje je 93 posto romske populacije bilo izloženo riziku od siromaštva u 2014. u usporedbi sa prosjekom EU od 17 posto; udio Roma u plaćenom radu iznosio je 21%; za Rome u dobi od 16 do 24 godine EU-MIDIS II pokazuje da je udio mladih koji nisu na radnom mjestu ili obrazovanju ili usavršavanju (NEET) 77%, u usporedbi s nacionalnim prosjekom u Hrvatskoj od 19%.

Iako je zakon EU prenesen u domaće zakonodavstvo, kada je riječ o zakonodavstvu o suzbijanju diskriminacije, potrebno je popuniti nekoliko nedostataka ECRI preporučuje da se antidiskriminacijsko zakonodavstvo izmijeni kako bi se javna tijela obvezala promicati jednakost u obavljanju svojih funkcija, uključujući dodjelu ugovora, zajmova i bespovratnih sredstava. Javno financiranje organizacija ili političkih stranaka koje promiču rasizam trebalo bi prekinuti; zakonodavstvo bi trebalo izmijeniti i dopuniti kako bi se osiguralo da organizacije koje se bore protiv rasizma i diskriminacije mogu pokrenuti parnične predmete koji se odnose na osobu.

Jedan od rijetkih slučajeva diskriminacije o kojima je sud odlučivao odnosio se na dvije učenice srednje škole koje su odbili lokalni vlasnici trgovine u gradu Varaždinu da sudjeluju u obuci na radnom mjestu jer su Romkinje. Dvije djevojčice dobile su pomoć od Ureda pravobraniteljice i Centra za mirovne studije, koje su pokrivala i troškove angažiranja tužbe. Općinski sud u Varaždinu je 2012. godine presudio da su djevojčice žrtve diskriminacije na temelju etničke pripadnosti.³⁴

Velika učestalost diskriminacije, niska razina izvješćivanja i svijesti o pravima Roma sugeriraju da, unatoč najvećim naporima pravobraniteljice, koja redovito organizira obuke za javne vlasti, škole ili medije, Direktiva o rasnoj jednakosti nije učinkovita u zaštiti Roma od diskriminacije u Hrvatskoj.

Obrazovna i stambena segregacija

Presuda Europskog suda za ljudska prava, *Oršoš i dr. vs Hrvatska* u 2010. odbacila je segregaciju romske djece zbog ograničenog poznavanja jezika, posebno s obzirom na to da se u nastavnom planu i programu za posebnu klasu Roma nije riješio taj nedostatak, niti je Vlada poduzela bilo kakve korake da uspostavi mjere zaštite i prati napredak djece. S obzirom na specifičnu situaciju Roma kao ugrožene i ranjive manjine, Sud je također smatrao da roditelji djece ne mogu biti odgovorni za nezahtijevanjem premještanja djece u mješovite razrede, posebno budući da se ne može prihvatiti odustajanje od prava kako ne bi bili diskriminirani.³⁵

Od te presude zabilježen je određeni napredak u procjeni po zemljama u Fondu za obrazovanje Roma za 2014. godinu:³⁶

- Uspostava elektronske baze podataka o sudjelovanju Roma u školama, međutim, prikupljanje podataka nije dovoljno sveobuhvatno jer ne postoji jasna smjernica o preciznom postupku prikupljanja podataka o etničkoj pripadnosti;
- Veći upis u osnovnu školu: više mladih Roma završava obvezno školovanje i srednje obrazovanje u usporedbi s njihovim roditeljima;
- Pružanje stipendija za romske učenike na osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj razini;

³⁴ Informacije intervjuiranih predstavnika Centra za mirovne studije i Ureda pravobranitelja. Članak o slučaju dostupan je i na: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/ne-mozete-na-praksu-jer-ste-ciganke-20120418>

³⁵ <http://www.refworld.org/pdfid/4ba208fc2.pdf>

³⁶ Fond za odgoj i obrazovanje Roma, Unapređivanje obrazovanja Roma u Hrvatskoj. Procjena REF-a po zemljama - 2014. Dostupno na: https://www.romaeducationfund.org/sites/default/files/publications/cro_country_assesment_2015.pdf

- Politička opredijeljenost za zaustavljanje segregacije romske djece izražena u službenim dokumentima;
- Uvođenje obveznog predškolskog odgoja.

Međutim, unatoč tim intervencijama, podzastupljenost romske djece u redovnim predškolskim ustanovama i dalje postoji u usporedbi s redovnim učenicima; etnički odvojeni razredi na predškolskoj i osnovnoškolskoj razini i dalje su obilježje obrazovnog sustava; ostaje još mnogo toga što treba učiniti u vezi s obukom nastavnika u multikulturalizmu i različitosti; i stope završavanja obvezne škole za Rome i dalje su znatno niže od redovnih učenika (prema FRA, stopa ranog napuštanja školovanja među Romima je 68%).

Iako je trenutna Nacionalna strategija uspostavila ambiciozni cilj ukidanja segregacije svih razreda samo za Rome do 2020. godine, trenutna procjena je da je 40 posto romske djece podijeljeno u razredima u kojima su svi (8 posto) ili većina (32 posto) djece Romi.

U Hrvatskoj 832 romske djece pohađa osnovnoškolsko obrazovanje u 60 segregiranih razreda.³⁷ U ovoj (2017/2018.) školskoj godini postoji jedan manje „romski razred“ u odnosu na prethodnu godinu, ali to nije zbog mjera protiv segregacije, već zbog egzodusa hrvatskih građana koji su se iselili u druge zemlje.

Osim toga, ECRI je primijetila da Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama sadrži dvosmisleni odredbu koja se može tumačiti kao odobrenje smanjenog kurikuluma: „Dok pohađaju pripremno obrazovanje [predviđeno kao podrška u učenju hrvatskog jezika], učenik može, u manjoj mjeri, pohađati redovitu nastavu u školi u kojoj se upisao; to se odnosi na razrede u kojima slabije poznavanje hrvatskog jezika ne predstavlja veliku prepreku.“

Iako su razredi za isključivo Rome prisutni posebno u područjima prave stambene segregacije, ECRI je 2018. godine snažno preporučila vlastima da pravilno provedu mjere desegregacije s ciljem osiguranja inkluzivnog obrazovanja. Lokalne vlasti opravdavaju školsku segregaciju na tim temeljima. Jedna značajna iznimka je Kutina, gdje je lokalna samouprava financirala sustav prijevoza iz svog proračuna kako bi se izbjegla segregacija u osnovnom obrazovanju.³⁸

Više od 50 posto Roma u Hrvatskoj živi u odvojenim naseljima. Postoji nekoliko vrsta romskih naselja: odvojeno naselje unutar grada, na rubu grada, te u ruralnim naseljima izvan grada. Jedan od ciljeva Nacionalne strategije je desegregacija, ali nije provedena niti jedna mjera za smanjenjem stambene segregacije, a glavni fokus stambenih intervencija bio je poboljšanje životnih uvjeta unutar segregiranih naselja.

Umjesto razmatranja bilo kakvih sveobuhvatnih, održivih odredbi kojima bi se okončala stambena segregacija, političari nude nadogradnju naselja kao dar Romima. Unatoč činjenici da sve veći broj mladih romskih obitelji želi napustiti naselja, presuda političara je da većina želi ostati, pa se obiteljima ne nudi alternativa integriranih stambenih rješenja. Mlađi Romi, koji su stekli zaposlenje, kupili su nekretnine od naselja. Prostorna segregacija izolira Rome i društveno i ekonomski od uobičajenog društva, a socijalno ugroženo okruženje u mnogim romskim naseljima neprijateljski je i daleko od prijateljski nastrojenog prema djeci.

³⁷ Informacije dobivene od Ministarstva znanosti i obrazovanja.

³⁸ Detaljnije objašnjenje pod naslovom „Uvođenje u politiku Roma na nacionalnoj i lokalnoj razini“.

Pravobraniteljica je u svom izvješću za 2016. zabilježila posjete „izoliranim getoiziranim romskim selima“ i uspoređivala s iskustvima Roma koji žive u „mješovitim“ selima, koji su bolje integrirani u cijeli život šire zajednice. Među njezinim brojnim preporukama za prevladavanje segregacije, ona je pozvala lokalne i nacionalne vlasti da izbjegnu izgradnju novih, isključivo romskih sela. Navela je slučaj u Delnicama kao propuštenu mogućnost integracije, gdje je tijekom posljednjih nekoliko godina jedno romsko selo premješteno s jednog izoliranog mjesta na drugo, održavajući etničku segregaciju i odvajanje od ostalih stanovnika.

Diskriminacijsko ponašanje policije, nedolično ponašanje tužitelja ili sudova

ECRI je posebno zabrinuta oko toga što su Romi i dalje meta rasno motiviranog kriminala, s nasilnim incidentima u područjima koja okružuju romska naselja, koji nisu prijavljeni zbog ograničenog povjerenja i međusobnog razumijevanja između zajednice i policije, a sugovornici tvrde da su prakse etničkog profiliranja u porastu.

Nekoliko pritužbi o zlostavljanju uputili su Romi Uredu pravobraniteljice, uključujući pritužbe Roma, koji su policijski službenici, o ponašanju njihovih kolega.³⁹ U fokusnim grupama mlađi su Romi tvrdili da ih policija često zaustavlja, osobito ako se nalaze u neromskim naseljima, zbog svoje etničke pripadnosti što predstavlja rasno profiliranje koje je zabranjeno. Međutim, neki Romi su izjavili da imaju dobre odnose s policijom, posebno onima koji rade u njihovom naselju. Ministarstvo unutarnjih poslova ima neke afirmativne mjere za uključivanje Roma u policijsku akademiju, a Ured pravobraniteljice organizira seminare za zaposlenike Ministarstva unutarnjih poslova o borbi protiv diskriminacije.

Pristup čistoj vodi i sanitarijama

„Pristup čistoj vodi trebao bi biti jedno od temeljnih ljudskih prava“.⁴⁰ Postoje neka romska naselja u kojima ima stanovnika koji nemaju pristup čistoj vodi, zbog problema oko zakonitosti stanova ili nedostatka infrastrukture. U naselju Delnice Romi koriste obližnju izvorsku vodu. U naselju Vrtni put kod Zagreba jedini izvor čiste vode je obližnji hidrant. U ovom slučaju i u naselju Struge, vlasti su osigurale „sanitarni kontejner“ koji koriste svi stanovnici naselja. Ta „rješenja“ mogu se smatrati samo privremenima, a obiteljima treba osigurati socijalni smještaj koji je opremljen sredstvima za čistu vodu i sanitarne uvjete. Pravobraniteljica je primijetila nedostatak osnovnih objekata u mnogim segregiranim i izoliranim selima te pozvala na veću aktivnost lokalnih i regionalnih vlasti u stvaranju „potrebnih uvjeta prostornog planiranja za legalizaciju bespravno izgrađenih objekata te organizaciju i opremanje lokacija gdje se nalaze romska sela.“⁴¹

³⁹ Informacije dobivene od strane intervjuiranog predstavnika Ureda pravobraniteljice.

⁴⁰ Izjava intervjuiranog predstavnika Ureda pravobraniteljice.

⁴¹ Godišnje izvješće pravobraniteljice RH, 31. ožujka 2016. Dostupno na: www.theioi.org/downloads/e5onj/Croatia_OM_Annual%20Report_2015_EN.pdf

SUOCAVANJE S ANTICIGANIZMOM

Institucionalne mjere za borbu protiv diskriminacije i rasizma prema Romima

“Antigypsyism” i njegov prijevod na hrvatski jezik - “anticiganizam” - nije postao ni dio romskog ni proromskog aktivnog vokabulara, a niti vokabulara drugih političkih aktera u Hrvatskoj. Neki Romi su čuli za to, ali oni vide anticiganizam i diskriminaciju prema Romima kao isti pojam.⁴² Relevantne institucije u Hrvatskoj općenito nisu čule za taj pojam, dok su se neke susrele s njim tijekom međunarodnih sastanaka. Samo je pravobraniteljica znala što znači pojam. Pravobraniteljica i Nacionalna kontaktna točka za Rome (Ured Vlade RH za ljudska prava i prava nacionalnih manjina (OHMR)) istaknuli su tijekom razgovora da institucije prvo moraju razumjeti koncept kako bi mogle pravilno procijeniti situaciju, izvijestiti na slučajeve anticiganizma i borbe protiv tog fenomena. Prepoznavanje anticiganizma preduvjet je za sveobuhvatne mjere za borbu protiv njega. Prvi korak bio bi objasniti koncept širokom rasponu dionika.

Najrelevantnije institucije za borbu protiv anticiganizma su Ured pravobraniteljice,⁴³ OHMR⁴⁴ i organizacije civilnog društva. Čak i ako ne upravljaju pojmom anticiganizam, oni izričito prepoznaju njegove manifestacije, kao što su diskriminacija, govor mržnje i zločin iz mržnje prema Romima, što je jasno već iz sadržaja internetskih stranica tih institucija. Europska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI)⁴⁵ ima nekoliko preporuka u pogledu na hrvatsku situaciju ove godine, ali se ne odnosi posebno na Rome. Primjerice, jedan od njih je da pravobraniteljici treba dati pravo na pokretanje parničnih predmeta koji se odnose i na pojedinačnu osobu (ne samo na skupine osoba), te da vlasti izmijene zakonodavstvo tako da se o izvješćima pravobraniteljice (uključujući specijalizirane pravobranitelje) ne glasa u parlamentu, pa pravobranitelji uživaju punu nezavisnost.⁴⁶ Vlada ne uspostavlja posebnu strukturu koja bi analizirala i spriječila anticiganizam u institucionalnom ponašanju i razvila dugoročne preporuke i strategije za borbu protiv rasizma s kojima se Romi suočavaju.

Javne vlasti rijetko se bave anticiganizmom. Većina inicijativa vezanih za Rome usmjerena je na Rome, a ne na rasizam većine Roma. I ako se bave manifestacijama rasizma, one se ne bave posebno manifestacijama koje doživljavaju Romi. To se ponekad spominje samo u općem antirasističkom institucionalnom razgovoru. Jedina iznimka je kampanja Dosta⁴⁷, inicijativa Vijeća Europe (CoE) koja je okupila OHMR s romskim organizacijama i romskim zajednicama u borbi protiv stereotipa prema Romima. Nije, međutim, jasno kakav je bio rezultat kampanje. Osim sredstava Vijeća Europe, nije bilo drugih sredstava koja se koriste za borbu protiv anticiganizma, osim nekoliko obuka namijenjenih sucima (koje su organizirale nevladine organizacije u suradnji s pravobraniteljicom) na temu antidiskriminacijskog zakonodavstva koje je također obuhvaćalo diskriminaciju na temelju etničkog podrijetla. Izuzetak je i nekoliko obuka za policijske službenike kako bi se podigla svijest policije o utjecaju koji stereotipi i predrasude imaju na njihovo ponašanje te ih informirati o postojećim negativnim predrasudama prema određenim društvenim skupinama, uključujući Rome.

⁴² Anticiganizam je oblik rasizma koji cilja na Rome i druge skupine koje se smatraju “ciganima”. Postoje različiti oblici ovog oblika rasizma. Diskriminacija je samo jedna od manifestacija anticiganizma. Druge manifestacije su stereotipi, govor mržnje i zločin iz mržnje, a postoje i manifestacije strukturalnog i institucionalnog rasizma, kao što su školska segregacija ili policijska brutalnost (vidi odgovarajuću definiciju ovdje: <http://antigypsyism.eu/>).

⁴³ <http://ombudsman.hr/en/>

⁴⁴ <https://pravamanjina.gov.hr/>

⁴⁵ <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance>

⁴⁶ Pogledajte izvješće ECRI-e o praćenju stanja za Hrvatsku na: <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/croatia>.

⁴⁷ <http://www.dosta.org/hr/content/dosta-campaign-croatia>

Romi su priznati kao nacionalna manjina u Hrvatskoj i dio su Ustava Hrvatske.⁴⁸ Kao što je već spomenuto, da bi bili dio romske nacionalne manjine, potrebno je ispuniti dva zahtjeva - osoba mora imati hrvatsko državljanstvo i mora se izjasniti kao Rom. Nacionalna strategija u svojem imenu ima pojam „Romi“, ali zapravo se sve mjere formiraju za romsku nacionalnu manjinu. Ta je činjenica dovela do drastičnog povećanja broja deklariranih pripadnika romske nacionalne manjine (dok je 2001. godine bilo 9.463 prijavljenih Roma, u 2011. taj broj je dostigao 16.975).⁴⁹ Ovo se smatra dobrim za romsku nacionalnu manjinu općenito u Hrvatskoj. Postoji shvaćanje da sve više deklariranih Roma može Romima donijeti više prava i moći, na primjer što se tiče političkog sudjelovanja. U nekim slučajevima, Romi se boje prijaviti svoj etnički identitet i onda ne mogu koristiti niti jednu od mjera za uključivanje Roma. Ti se Romi često boje diskriminacije. Zabrinuti su oko toga jel bi se njihova etnička pripadnost otkrila drugima i jel bi bila vidljiva u njihovoj osobnoj iskaznici.

Suzbijanje zločina iz mržnje i govora mržnje protiv Roma, te anticiganska retorika političara, javnih osoba i medija

Prema izvješću ECRI-ja, govor mržnje u javnosti eskalira sa Srbima, LGBT osobama, Romima i izbjeglicama kao glavnim metama. Postoji sve veći porast nacionalizma, izražavanja rasizma i ksenofobije koji se uglavnom izražavaju u medijima, posebno putem interneta.⁵⁰ Čini se da to pokazuje nastavak ranijih trendova, budući da je izvješće pravobraniteljice iz 2014. također tvrdilo da etnička netrpeljivost raste, a glavne mete rasističkog govora mržnje su Srbi i Romi.⁵¹

Fizički napadi na ove skupine javljaju se u manjoj mjeri, ali je teško reći koliko često. Postoji uobičajena pretpostavka da te slučajeve Romi i institucije, kao što su škole ili policija, ne prijavljuju. ECRI primjećuje da su Romi i dalje meta rasno motiviranog nasilja. Prema izvješću pravobraniteljice iz 2017. godine, u 2017. godini prijavljeno je 25 slučajeva kaznenih djela zločina iz mržnje, uključujući javno poticanje na nasilje i mržnju. Uz iznimku kaznenog djela javnog poticanja na nasilje i mržnju, koje je prijavljeno sedam puta, najčešći su bili kazneno djelo prijetnje (6) i zlonamjerna pakost (4). Kao i prethodnih godina, najviše zločina je bilo motivirano nacionalnim ili etničkim porijeklom žrtava (9), s četiri kaznena djela počinjena protiv Roma, tri protiv Srba i dva protiv Bošnjaka, dok su osobe homoseksualne orijentacije bile meta zločina iz mržnje u 5 slučajeva. Etnička netolerancija najčešće se označava kao motiv za počinjenje zločina iz mržnje, a seksualna orijentacija je na drugom mjestu, pokazuju podaci.⁵²

Izvješće pravobranitelja i ECRI-ja privuklo je pozornost na nedavnu presudu Europskog suda za ljudska prava (ESLJP) Škorjanec protiv Hrvatske, koja pokazuje da priznavanje i procesuiranje zločina iz mržnje i dalje postoji kao problem, i kao posljedica toga, slučajevi se neadekvatno ili uopće ne obrađuju. U navedenom slučaju, vlasti nisu pravilno primijenile pravo na konkretno činjenično stanje, što je rezultiralo nedostatkom daljnje istrage o mogućem zločinu iz mržnje.

⁴⁸ <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>

⁴⁹ <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine-u-republici-hrvatskoj/352>

⁵⁰ ECRI Izvještaj o Hrvatskoj (peti ciklus praćenja), usvojen 21. ožujka 2018. Dostupno na: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-croatia/16808b57be>

⁵¹ Sažetak izvješća pučkog pravobranitelja (2014.), dostupan na adresi: <http://ombudsman.hr/hr/119-rad-ureda/517-izvjesce-pucke-pravobraniteljice-za-2014-godinu>

⁵² Godišnje izvješće pravobraniteljice za 2017.

Podnositeljica zahtjeva, koja nije romskog podrijetla, fizički je napadnuta zajedno sa svojim romskim partnerom. Neposredno prije i za vrijeme napada, počinitelji su ih vrijeđali zbog njihovog romskog podrijetla, a ona je pretrpjela lakše tjelesne ozljede. ESLJP tvrdio je da je Hrvatska prekršila pravo podnositeljice zahtjeva u sprječavanju mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, budući da tijela državnog odvjetništva nisu učinkovito istražila zločin iz mržnje u kojem je bila žrtva, jer je njezin partner bio Rom. I ECRI i pravobraniteljica su primijetili da se odredbe o rasističkoj motivaciji kao otežavajućoj okolnosti također rijetko primjenjuju zbog nedostatka znanja i stručnosti u pravosuđu u prepoznavanju zločina iz mržnje.

Osim toga, Kaznenom zakonu nedostaje upućivanje na javno izražavanje ideologije koja proklamira superiornost, s rasističkim ciljem, ili koja podcjenjuje ili omalovažava, grupu osoba na temelju njihove rase, boje, jezika, vjere, nacionalnosti ili nacionalnog ili etničkog podrijetla.

S pozitivne strane, vlasti su poboljšale zaštitu od zločina iz mržnje kroz izmjene i dopune Kaznenog zakona, kojima se uvodi nova odredba kojom se kazneno djeluje na nasilno ponašanje na javnim mjestima. Zakon sada također kažnjava stvaranje ili vođenje skupine koja promiče rasizam. Štoviše, govor mržnje pokriven je kaznenim prekršajem poticanja na nasilje i mržnju (članak 325 Kaznenog zakona). Članak 87. također definira kazneno djelo iz mržnje i smatra ga otežavajućom okolnošću osim ako zakonom nije izričito propisana teža kazna za određena kaznena djela (kao što je ubojstvo (članak 111/4), kaznena djela koja uključuju tjelesnu povredu (članci 117. do 119.), prisilu (članak 138.) / 2), prijetnje (članak 139. stavak 4.), poticanje nereda (članak 324. stavak 2.), javno poticanje na nasilje i mržnju (članak 325.)⁵³ Člankom 147. i 149. Kaznenog zakona kazneno se proglašava uvreda i kleveta, dok se člankom 139. kažnjava prijetnja. Osim kaznene odgovornosti, hrvatski zakon propisuje kažnjavanje govora mržnje kao prekršaj po građanskoj odgovornosti koji je podložan različitim zakonima, kao što su Zakon o suzbijanju diskriminacije, Zakon o javnom redu i miru, Zakon o sprječavanju nasilja na sportskim događajima i Zakon o javnim okupljanjima.⁵⁴

Kada je riječ o anticiganskim pričama, najproblematičnije su medijske priče, kao što je već spomenuto. Stranačka politička priča u posljednje vrijeme nije posebno usmjerena na Rome.⁵⁵ Što se tiče javnosti, u Međimurju je zabilježen najveći antiromski osjećaj. U 2012. godini lokalne su vlasti željele izbjeći segregaciju te su odlučile da jedan dio romske zajednice mora pohađati školu koja nema Rome. Na početku školske godine, roditelji koji nisu Romi napravili su ljudski zid koji je spriječio romske učenike 1. razreda da uđu u školu. Ovaj slučaj bio je na TV-u, a mještani su rekli da shvaćaju da djeca trebaju ići u školu, ali nisu željeli da romska djeca idu u školu sa svojom djecom.⁵⁶ Još jedan slučaj anticiganizma dogodio se kada je izabrana četvrt Sveta Klara kao mjesto gdje će se graditi socijalni stanovi. Domaće stanovništvo protestiralo je protiv toga. Tvrdili su da Romi imaju drugačiju kulturu i navike i da ne žele imati problema. Lokalne vlasti promijenile su svoje planove pod pritiskom lokalnih stanovnika.⁵⁷

⁵³ Kazneni zakon RH (2011., posljednji put dopunjen 2017.).

⁵⁴ ECRI-jevo izvješće o Hrvatskoj, stranica 14, dostupno na: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-croatia/16808b57be>

⁵⁵ Informacije dobivene od strane intervjuiranih predstavnika NRCP-a, Ureda pučkog pravobranitelja i Centra za mirovne studije.

⁵⁶ Videozapisi s više informacija o događaju dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=T2Zcngbco6M> and <https://vijesti.rtl.hr/video/vijesti/27744/segregacija-u-medjimurju-romska-djeca-ipak-sjela-u-klupe/>

⁵⁷ Više informacija o događaju možete pronaći u članku na: <https://net.hr/danas/hrvatska/burne-reakcije-na-ideju-preseljenja-zagrebackih-roma-nezadovoljni-stanovnici-ali-i-romi-zasto-nas-ne-rasprse-po-gradu/#>.

Istraživanje o stavovima i stupnju svijesti o oblicima diskriminacije,⁵⁸ koje je objavio Ured za pučku pravobraniteljicu 2017. godine, otkrilo je da, iako je velik broj ispitanika odbacio predrasudske stavove, i dalje postoje antiromski osjećaji. Uvredljivi antiromski grafiti i negativni stereotipi o Romima kao prosjacima, kriminalcima i zlostavljačima doprinose neprijateljskom javnom okruženju. Iako je anticiganizam novi pojam, manifestacije ove pojave javljaju se stoljećima u hrvatskom društvu. Postojale su izreke koje su ušle u uobičajeni jezik, kao što su 'Cigani će vas ukrasti' (poslastica za dijete koje se loše ponaša) ili 'vi ste cigani' (što znači da ste škrti, ne želite doprinijeti) itd; također stari strip za djecu "Cigan i divovi", objavljen 1944., koji predstavlja Roma kao varalicu.

Danas mediji prikazuju Rome u negativnom kontekstu. Na primjer, u 2018. godini mnogi mediji izvijestili su o oružanim sukobima romskih obitelji u gradu Zagrebu. U mnogim naslovima korišteno je ime Roma koje je imalo negativan učinak na Rome u Zagrebu. Organizirani su prosvjedi protiv Roma i mnogi su komentirali online članke.⁵⁹ Mnogi komentari bili su protiv Roma; na primjer "Prvo su to bili Adolf Hitler i Ante Pavelić i sada čekamo drugog čovjeka"; "Neka se međusobno ubijaju"; "Ciganski posao"; "Oni su teret ovom društvu" itd.⁶⁰ Tijekom 2018. godine bilo je još nekoliko naslova s imenom Roma u kojima su Romi predstavljeni u negativnom kontekstu.⁶¹ Ova situacija jasno dovodi do sve većih negativnih stavova većinskog društva prema Romima. Civilno društvo pokazuje da mediji imaju sve veću ulogu u širenju govora mržnje. U tiskanim medijima izvještavanje je navodno često negativno i temelji se na stereotipima o manjinama, a ciljano je uglavnom na Srbe i Rome, ali komentari na članke na internetskim portalima prepuni su govora mržnje. Ova situacija se vrlo često može vidjeti na internetskom portalu e-međimurje,⁶² koji je sada u fokusu Ureda pravobraniteljice i koji se često prepoznaje kao portal koji predstavlja Rome u negativnom svjetlu.

Nijedna institucija niti organizacija ne prati sustavno anticiganizam u medijima. U izvješću ECRI-ja navodi se da je Vijeće za elektroničke medije također pasivno nadziralo i rijetko interveniralo na odazive kršenja Zakona o elektroničkim medijima, kojim se zabranjuje promicanje i širenje mržnje i diskriminacije.⁶³ Zanimljivo je napomenuti da Zakon spominje izričito antisemitizam, a ne anticiganizam, bez obzira na to što je potonja pojava još raširenija.⁶⁴

⁵⁸ Equinet, Hrvatska: Svaka peta osoba diskriminirana, stereotipi o Romima prevladavaju, 17. rujna 2017., dostupno na: <http://www.equineteurope.org/Croatia-Every-fifth-person-discriminated-against-stereotypes-on-Roma-prevailing>.

⁵⁹ Jedan od članaka dostupan je na: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/crna-kronika/novi-vatreni-okrsaj-sukobljenih-romskih-obitelji-najmanje-jedan-muskarac-ranjen-u-pucnjavi-na-vukovarskoj/7859580/>.

⁶⁰ Komentari dostupni na: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/crna-kronika/novi-vatreni-okrsaj-sukobljenih-romskih-obitelji-najmanje-jedan-muskarac-ranjen-u-pucnjavi-na-vukovarskoj/7859580/>.

⁶¹ <https://dnevnik.hr/vijesti/provjerenost-socijalnu-pomoc-ulazu-u-kladionice-i-kockarnice---494788.html>
<https://emedjimurje.rtl.hr/vijesti/drustvo/3252949/u-strahu-od-roma-medjimurski-zupan-matija-posavec-trazi-jos-50-policijaca/>.

<https://emedjimurje.rtl.hr/vijesti/drustvo/3256381/uginuo-pas-mjesec-dana-mucen-i-izgladnjivan-u-romskom-naselju-u-hlapicini/>.

⁶² <https://emedjimurje.rtl.hr/>

⁶³ Izvješće ECRI-ja o Hrvatskoj (peti ciklus praćenja), usvojeno 21. ožujka 2018., dostupno na: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-croatia/16808b57be>

⁶⁴ Republika Hrvatska, Zakon o elektroničkim medijima, dostupan na: https://www.e-mediji.hr/files/repozitorij/ELECTRONIC_MEDIA_ACT_12_December_2009.pdf

PREPORUKE

Vlada i cjelokupni okvir politike

1. Akcijski plan za provedbu Nacionalne strategije trebao bi biti glavni fokus OHMR-a (NRCP). Akcijski plan trebao bi biti dostupan za javne rasprave u Hrvatskom saboru.
2. OHMR (NRCP) trebao bi početi izvještavati o provedbi mjera za uključivanje Roma 2018. godine putem internetske platforme koja je trenutno u razvoju.
3. OHMR (NRCP) treba revidirati dio Nacionalne strategije koji je preporučen u vanjskoj evaluaciji Nacionalne strategije.
4. Romski političari i OHMR (NRCP) trebali bi razviti i odobriti novi strateški dokument za uključivanje Roma prije nego što istekne trenutna Nacionalna strategija.
5. Lokalna i regionalna samouprava sa značajnim brojem Roma treba razviti dokumentaciju za uključivanje Roma nakon 2020. Potrebno je osigurati financijsku potporu za uključivanje Roma i odbore za praćenje provedbe pozitivnih mjera.
6. Potrebno je razviti suradnju između samouprave na lokalnoj i regionalnoj razini s OHMR (NRCP). Potrebno je uspostaviti kanale informiranja između dviju strana kako bi se osigurala provedba mjera na lokalnoj i regionalnoj razini i praćenje provedbe istih.
7. Lokalna i regionalna vlada trebala bi pronaći kanal za financiranje romskih udruga i njihovih projekata s ciljem osnaživanja romskog civilnog društva i izgradnje partnerstva s njima.
8. Proromsko civilno društvo treba blisko surađivati s romskim civilnim društvom kako bi ih osnažilo.

Anti-diskriminacija

9. Diskriminaciju Roma treba rješavati na ciljan način, a ne putem uobičajenih kampanja protiv diskriminacije.
10. Trebalo bi organizirati međusektorsku suradnju na širokoj razini kako bi se pronašlo rješenje za stambenu i obrazovnu segregaciju.
11. Socijalno stanovanje, kao jedno od mogućih rješenja za segregaciju, treba rješavati na nacionalnoj razini, a ne samo na lokalnoj i regionalnoj razini.
12. Ministarstvo znanosti i obrazovanja treba pronaći način vrednovanja kvalitete obrazovanja u segregiranim razredima i školama.

Anticiganizam

13. Vlasti bi trebale financijski podržati inicijative za obrazovanje šire javnosti te relevantnih institucija i službi o anticiganizmu kao konceptu i pojavi; o tome kako se boriti protiv njega i kako spriječiti sve manifestacije anticiganizma. Također bi trebali podržati aktivnosti obuka za službenike za provedbu zakona i pravosuđe o zločinima iz mržnje te primjenu odredbi o motivaciji mržnje. Inicijative koje se bave anticiganizmom moraju biti financijski potpomognute od strane vlade i kreirane i provedene zajedno s neovisnim romskim civilnim društvom.
14. Hrvatske vlasti moraju izričito priznati anticiganizam, posebno u zakonodavnim i strateškim dokumentima, uključujući one koji se odnose na praćenje govora mržnje, kao što je Zakon o elektroničkim medijima. Izmijenjene dokumente treba

---

slijediti institucionalna izvedba, što bi se odrazilo u praćenju, evidentiranju i djelovanju protiv manifestacija anticiganizma u svim sferama društva. Anticiganizam kao pristrana motivacija u slučajevima nasilnih incidenata treba biti sastavni dio istraga.

15. Nacionalne vlasti, međuvladine organizacije i drugi donatori i stručnjaci trebali bi financijski i na drugi način podržati stvaranje snažnih neovisnih romskih organizacija koje bi prikupljale informacije, pratile i izvještavale o pojavama anticiganizma, posebno praćenja govora mržnje u medijima.

BIBLIOGRAFIJA

Zakon o izboru zastupnika u Hrvatski sabor. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/355/Zakon-o-izborima-zastupnika-u-Hrvatski-sabor>

AnticiganizamEu: referentni rad o anticiganizmu. Dostupno na: <http://antigypsyism.eu/>

Ustavni zakon o manjinskim pravima. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/295/Ustavni-zakon-o-pravima-nacionalnih-manjina>

Hrvatska vlada: Akcijski plan za provedbu Nacionalne strategije uključivanja Roma 2013.-2015. Dostupno na: <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/15012016/Akcijski%20plan%20za%20provedbu%20NSUR%20za%20razdoblje%202013-2015.pdf>

Hrvatska vlada: Praćenje provedbe Nacionalne strategije uključivanja Roma. Dostupno na: <https://pravamanjina.gov.hr/vijesti/odrzana-druga-edukacija-za-koristenje-online-alata-za-pracenje-provedbe-nacionalne-strategije-za-ukljucivanje-roma/811>

Hrvatska vlada: Nacionalna strategija uključivanja Roma 2013.-2020. Dostupno na: <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf>

Vlada Republike Hrvatske: Odgoj i obrazovanje. Dostupno na: <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/ostvarivanje-prava-romske-nacionalne-manjine/nacionalni-program-za-rome/odgoj-i-obrazovanje/391>

Dnevnik.hr, *Socijalna skrb provedena u kasinu, studeni, 2017.* Dostupno na: <https://dnevnik.hr/vijesti/provjereno-socijalnu-pomoc-ulazu-u-kladionice-i-kockarnice---494788.html>

Dragan Bagić, Ivan Burić, Ivana Dobrotić, Dunja Potočnik and Siniša Zrinščak: Svakodnevni život Roma u Hrvatskoj: prepreke i prilike za promjene. UNDP, UNCHR, UNICEF 2014. Dostupno na: <https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/undp-hr-roma-everyday-2015.pdf>

Eben Friedman, and Maja Horvat: *Evaluacija Nacionalne strategije uključivanja Roma, Evaluacijsko izvješće, travanj 2015.* Dostupno na: <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Evaluation%20of%20Croatian%20NRIS%20-%20Report%20EN.pdf>

ECRI Izvještaj o Hrvatskoj (peti ciklus praćenja), usvojen 21. ožujka 2018. Dostupno na: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-croatia/16808b57be>

Equinet, Hrvatska: Svaka peta osoba je diskriminirana, prevladavaju stereotipi o Romima. 17. rujna 2017. Dostupno na: <http://www.equineteurope.org/Croatia-Every-fifth-person-discriminated-against-stereotypes-on-Roma-prevailing>

Agencija EU za temeljna prava, Drugo istraživanje Europske unije o manjinama i diskriminaciji (EU-MIDIS II) Romi - Odabrani nalazi. Studeni 2016. Dostupno na: <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>

Europski sud za ljudska prava, Presuda 16. ožujka 2010. Dostupno na: <http://www.refworld.org/pdfid/4ba208fc2.pdf>

Jutarnji.hr: *Novi oružani sukob romskih obitelji, najmanje jedna osoba je ranjena u Vukovarskoj ulici, u rujnu 2018. godine.* Dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/crna-kronika/novi-vatreni-okrsaj-sukobljenih-romskih-obitelji-najmanje-jedan-muskarac-ranjen-u-pucnjavi-na-vukovarskoj/7859580/>

Lynette Šikić-Mićanović, Arthur R. Ivatts, Danijel Vojak, Marija Geiger-Zeman: *Socijalna uključenost romske djece, (RECI +) izvješće za Hrvatsku. Fondacija otvoreno društvo;*

Fond za obrazovanje Roma; Unicef, 2015. Dostupno na: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/RECI_Croatia-report_CRO-final-WEB.pdf

Pučka pravobraniteljica: Godišnje izvješće iz 2014. Dostupno na: <http://ombudsman.hr/hr/119-rad-ureda/517-izvjesce-pucke-pravobraniteljice-za-2014-godinu>

Pučka pravobraniteljica: Godišnje izvješće iz 2017. Dostupno na: <https://ombudsman.hr/hr/naslovna/novost/1308-stanje-ljudskih-prava-u-hrvatskoj-izvjesce-pucke-pravobraniteljice-za-2017>

Pučka pravobraniteljica Hrvatske: Godišnje izvješće, 31. ožujka 2016. Dostupno na: www.theioi.org/downloads/e5onj/Croatia_OM_Annual%20Report_2015_EN.pdf

Republika Hrvatska, Zakon o elektroničkim medijima. Dostupno na: https://www.e-mediji.hr/files/repozitorij/ELECTRONIC_MEDIA_ACT_12_December_2009.pdf

Fond za odgoj i obrazovanje Roma, Procjena po zemljama: Unapređivanje obrazovanja Roma u Hrvatskoj, 2014. Dostupno na: https://www.romaeducationfund.org/sites/default/files/publications/cro_country_assessment_2015.pdf

